

ARMINIUS – UN ESTUDI ONOMÀSTIC

MACIÀ RIUTORT I RIUTORT

Universitat Rovira i Virgili

macia.riutort@urv.cat

Fecha de recepció: 30.04.2023

Fecha de revisió: 12.05.2023

Fecha de acceptació: 30.05.2023

Resum: Aquest treball presenta un estudi onomàstic i una nova etimologia per al nom propi "Arminius", a partir de pressupostos indicats per Hübner, i de la seva presència a les obres de Dió Cassi, Luci Anneu Florus, Vel·lei Patercle i Tàcit.

Paraules clau clave: Arminius; Luci Anneu Florus, Tàcit; Vel lei Patercle

Arminius – an onomastic study

Abstract: This work provides the study of the onomastic origin of the proper name "Arminius", from budgets indicated by Hübner, and of its existence in the works of Dio Cassi, Lucius Anneu Florus, Vel lei Patercle and Tacitus.

Keywords: Arminius; Lucius Anneu Florus; Tacitus; Vel lei Patercle.

Des de l'article «Über den Namen des Arminius» de l'erudit alemany Emil Hübner, publicat el 1876, s'admet que el nom del vencedor d'en Publi Quintili Varus a la Batalla de Teutoburg es deia Gai Juli Armini o, en llatí, Gaius Iulius Arminius¹. Es tracta d'una conclusió lògica feta a partir d'una sèrie de racionis que l'enorme prestigi de l'Emil Hübner² ha acabat

1. Cf. Hübner 1876:407: "wahrscheinlich führte Arminius das römische Gentile Iulius und ein römisches Praenomen, etwa Gaius; sicher aber liegt dem Namen Arminius ein einheimischer Name zu Grunde, welchen er, vielleicht in etwas römisch hergerichteter Form, auch nach der Ertheilung des römischen Bürgerrechts als Cognomen behielt".

2. Cf. González 201, esp. p. 535.

convertint en fet, però la realitat, és que les fonts de l'antiguitat clàssica només s'hi refereixen com a *Armini* o *Armeni*.

Per exemple:

1. Dió Cassi: *Història romana*: S'hi refereix com a Ἀρμήνιος³
2. Luci Anneu Florus: *Gestes dels Romans*⁴: S'hi refereix com a *Armenius*.
3. Vel·lei Patercle: *Història Romana*⁵: S'hi refereix com a *Arminius*.
4. Tàcit empra sempre la forma *Arminius* als seus *Annals*⁶.

L'acceptació d'aquesta hipòtesi d'en Hübner se'ns fa palesa en les següents paraules d'en Jaume Juan Castelló 2015, p. 229:

Armini era fill de Sigimer, cabdill dels queruscs. S'havia format a Roma i havia aconseguit la ciutadania romana (el seu nom, rebut d'August podria haver estat Gai Juli Armini) i alhora el rang eqüestre. L'any 4 havia comandat tropes auxiliars querusques sota les ordres de Tiberi. Després de la derrota de Varus patí els daltabaixos de la fortuna. Lluità repetidament contra els romans i també contra Marobodus. Morí per una traïció dels seus. Havia nascut el 19 AC i morí el 19dCx, "després de trenta-set anys de vida i de dotze anys d'exercir el poder", com diu Tàcit en l'esplèndid epitafi que li dedica (Ann. II:88)

En Tàcit, prudentment, a la seva *Germània*, no esmenta pel nom el vencedor d'en Varus, limitant-se a informar-nos que:

"Però els Germànics, vençuts o captivats Carbó i Cassi i Aureli Escaurus i Servili Cepió i Marc Mal·li, prengueren ensems cinc exèrcits consulars al poble romà, i, a Cèsar, Varus i amb ell tres legions; ni fou impunement que C. Mari a Itàlia, el diví Juli a la Gàl·lia, Drusus i Neró i Germànic els derrotaren en llur propi país"⁷.

L'argumentació seguida pel Hübner és, bàsicament, que, a finals del període republicà, es va imposar el sistema onomàstic dels *tria nomina* o sistema de tres noms: un sistema basat en un nom triple compost de

3. Cf. Dió Cassi, Llibre 54, cap. 35 (p. 375) i llibre 56,18 (p. 41). .

4. Cf. Florus, vol II, cap. 30, pp. 61-62.

5. Cf. Vel·lei Patercle, Llibre II, cap. 118

6. Cf. Tàcit, *Annals*. Llibre I, cap. LVII i LVIII I (pp. 43ss), llibre I, cap. LXI (p. 46), Llibre II, cap. 15 (p. 69) i llibre II, cap. LXXXVIII (p. 115), on, p. 115, anomena Arminius el *liberator haud dubie Germaniae 'lliberador, sens dubte, de la Germània'*.

7. Cf. Tàcit, *Germània*, cap. XXXVII:5, pàg. 150.

praenomen, de *nomen gentile* (o nom de la *gens*) i de *cognomen* (o sobrenom individual), afegit al gentilici, al *nomen gentile*.

L'atorgament d'un nom romà, Gai Juli Arminius, a un ciutadà querusc, hauria respost a la necessitat d'integrar millor aquest ciutadà querusc al patriciat romà genuí i als càrrecs que, segons els historiadors esmentats, va rebre a Roma i de Roma. És a dir, una part de la romanització de l'Armini hauria passat, necessàriament, perquè aquest querusc tingués tres noms com qualsevol altre patrici romà. Els seus tres noms, en la interpretació d'en Hübner, s'han de veure, doncs, com un factor d'assimilació a l'aristocràcia romana amb la qual havia de conviure i combatre, després de l'obtenció del dret de ciutadania romana i el rang eqüestre⁸.

El seu nom *Gaius Iulius* hauria palesat als seus conciutadans que ell havia estat fet ciutadà romà per l'August, ja que l'Armini, en esdevenir ciutadà romà, hauria pres el nom de qui li havia concedit la ciutadania romana, Gai Juli Cèsar [= Octavià August] en honor seu. Un paral·lel ben documentat seria el del príncep batau Gaius Iulius Ciuilis, qui, malgrat la ciutadania romana, també va orquestrar una rebel·lió contra els romans entre els anys 69 i 70 de la nostra era. O el de Gai Juli Higí⁹, nomenat per l'August cap de la Biblioteca Palatina. Gaius Iulius era, doncs, un nom força comú entre els 'clients' de l'emperador August i d'altres emperadors de la mateixa dinastia. L'Armini, si la teoria d'en Hübner és certa, formalment devia tenir els *tria nomina* romans, però si per un moment assumim que el que realment tenia, era un *praenomen* doble (o sigui, Gaius Iulius) i que Iulius, per tant, no era el seu *nomen gentile*, aleshores Arminius és un nom que tant pot ésser interpretat com el *nomen gentile* pròpiament dit o com a *cognomen*.

Vet aquí la pregunta que anima i és objecte del present article: Aquest *nom* Arminius, d'on li venia? Era un *nomen gentile* o un *cognomen*? Era per ventura un *cognomen ex virtute*¹⁰? La veritat és que tot és possible.

En aquest sentit, el germanista alemany Heinrich Beck va escriure el 1973 uns mots que, essencialment, continuen essent vàlids avui en dia:

8. Cf. Vel·lei Patercle, Llibre II, cap. 118.

9. Cf. Morcillo 2003, esp. pp. 267-268

10. Un *cognomen ex virtute* era un títol que podia atorgar-se a un home ja fos pels seus mèrits o per alguna proesa que hagués dut a terme, ja fos per una característica personal de l'home en qüestió.

“Die namenkundliche Forschung ist in der Deutung des Nomen proprium *Arminius* (Var. *Armenius*) zu keiner einheitlichen Meinung gelangt. Es wird darin ein lateinischer Name, aber auch ein germanischer Name in latinisierter Form gesehen.

Zum lateinischen Namen hätte *Arminius* in der Zeit seines römischen Militärdienstes oder in seiner Eigenschaft als römischer Bürger kommen können. Die Frage wäre dann, ob *Arminius* als *nomen gentile* (des römischen Adelsgeschlechtes der *Arminier*) oder als *cognomen* (etwa der “Armenische”) zu gelten hätte. Beide Meinungen wurden vertreten. Bedeutsamer wäre von germanischer Sicht aus jedoch das Problem, welchen germanischen Namen dann der lateinische ersetzte. Hier führte die Beobachtung, dass bei den Cheruskerfürsten Namen mit anlautendem *Segi-/Sigi-* beliebt waren, zur Annahme, auch der germanische Name des *Arminius* hätte mit *S* anlauten können. Als Möglichkeit wurde *Sigifriþ-* erwogen (das sich dann in die Hypothese von der Identität des Sagenhelden → *Sigfrid* mit *Arminius* einfügte). Da jedoch die Namensalliteration selbst in der engeren Verwandtschaft des *Arminius* nicht ausnahmslos herrschte, kann das nur eine Vermutung sein”¹¹.

El coautor de l’entrada *Arminius* del RGA, Horst Callies, en canvi, és taxatiu:

Der volle Name – es taucht in den Handschriften übrigens sowohl *Arminius* wie auch *Armenius* auf – dürfte *C. Iulius Arminius* gewesen sein. Damit entfällt der Versuch, *Arminius* al *nomen gentile* zu erklären, abgeleitet vom Namen einer Familie etruskischer Herkunft, *Arminius* ist *cognomen*¹².

Com he escrit adés, i fins allà on arriben els nostres coneixements, aquestes paraules no han perdut llur actualitat: com que cap escriptor de l’antiguitat clàssica no va deixar escrit perquè aquest personatge històric es deia *Armenius* o *Arminius*, és impossible dilucidar si *Arminius* és un *nomen gentile* o si és un *cognomen*, i si és un *cognomen*, si es tracta o no d’un *cognomen ex virtute*.

En el moment de cercar l’origen del nom de l’Armini, el fill d’en *Segismer*, en la germanística s’ha partit sovint d’una interpretació del nom

11. Cf. Beck 1973, p. 420.

12. RGA 1 (1973), sub voce *Arminius*.

basada en una paral·lelització amb el *cognomen* d'en Drus el Vell i, sobretot, el *cognomen* del seu fill *Germànic*¹³.

Drus el Vell (en llatí, *Drusus maior*), el *domitor Germaniae*, va morir, segons ens informa en Titus Livi, en el cor de la Germània Magna en algun indret situat entre els rius Elba (Albis) i Saal (Sala) l'any 11¹⁴. Arran de la seva mort, el senat li va atorgar l'*agnomen* de *Germànic* a ell, ensems amb la el dret a transmetre per herència aquest nom als seus descendents, en premi per les seves grans gestes a la Germània Magna. Amb això, va passar a ésser pòsthumament *Nero Claudius Drusus Germanicus*, fornint-nos un paral·lel al de *Publius Cornelius Scipio Africanus*. Els següents historiadors ens informen d'aquest fet:

Florus II, cap. XXX:7, p. 61: “En fi, no fou per adulació, sinó per raó dels seus mèrits que, havent mort allí heroicament aquest jove general, el senat li atorgà, cosa que en altres avinenteses no havia fet mai, un sobrenom tret d'aquesta província”.

Suetoni: *Vides dels dotze Cèsars*. IV. Claudi i Neró. Claudi I-II. II:7 (pàg. 15): “De més a més, el senat, entre molts d'altres honors, li votà un arc de marbre amb trofeus a la Via Àpia, així com el sobrenom de *Germànic*, tant per a ell com per als seus descendents”.

Dió Cassi, *Història Romana*, llibre LV, cap. 2, p. 383: “The body was borne to the Campus Martius by the knights, both those who belonged strictly to the equestrian order and those who were of senatorial family; then it was given to the flames and the ashes were deposited in the sepulchre of Augustus. Drusus, together with his sons, received the title of Germanicus (Γερμανικός τε μετὰ τῶν παίδων ἐπονομασθεῖς), and he was given the further honours of statues, an arch, and a cenotaph on the bank of the Rhine itself”.

Ernst Hohl 1943:469 defensa la interpretació del nom *Arminius* com a *cognomen ex virtute*. Per a ell:

Was aber bedeutet der uns so viel teurere Name Arminius? Ist er germanischen oder römischen Ursprungs? Haben wir, wenn letzteres der Fall sein sollte, ein *nomen gentile* oder ein *cognomen* vor uns? Zunächst sei daran erinnert, dass für den Sieger im Teutoburger Wald die Form *Armenius*

13. Cf. Vel·lei Patercle, *Història Romana*, vol II, cap. 97. També Suetoni, *Claudi*. cap. I.

14. Cf. Dió LV:1, pàg. 381.

mindestens ebensogut bezeugt ist wie der eingebürgerte, jedem deutschen Schulkind geläufige Name *Arminius*. Dass *Armenius* einfach "der Armenier" bedeuten kann, wird niemand zu leugnen wagen. Nach Armenien muss der *adsiduus comes* der ritterlichen Karriere des Velleius wie dieser als Offizier im Stab des Kronprinzen Gaius tatsächlich gekommen sein. Macht da nicht der Beiname *Armenius* seinem tapferen nordischen Träger mehr Ehre als das cognomen *Italicus* dem in Italien geborenen und als König von Roms Gnaden in das Land seiner Väter entlassenen Neffen?

En Hans Kuhn RGA p. 421, en canvi, ens presenta una possibilitat que faig meva i que intentaré desenvolupar en aquest treball. Diu en Kuhn en aquesta entrada del RGA:

Der Name *Arminius* kann noch auf einem weiteren Wege seine Erklärung finden. Aus den cheruskischen Adelfamilien sind mehrere Namen überliefert (*Segestes*, *Thumelicus* und vielleicht auch *Thusnelda*), welche, ebenso wie der Stammesname *Cherusci* selbst, weder germanisch [p. 421] noch römisch sind (vgl. Kuhn, Westf. Forsch. 12, 1959, 36), so daß wir auch bei *Arminius* mit dieser Möglichkeit rechnen müssen. L. Weisgerber hat darauf aufmerksam gemacht, daß in der römischen Kaiserzeit besonders in den Rheinlanden eine Rufnamenbildung auf *-inius* sehr stark verbreitet war (Die Namen der Ubier, 1968, v.a. 386-392). Er meint zwar, sie sei germanischer Herkunft, aber das ist ganz unwahrscheinlich. Sie wird vielmehr aus den vorgermanischen Sprachen gekommen sein, die einst in unsrem Nordwesten heimisch waren, und in diesen Kreis gehört wohl auch *Arminius*.

Hans Kuhn ens mostra, doncs, al meu entendre, i com ja he dit més a dalt, el camí per entendre el nom d'aquest personatge històric. Tanmateix, no assumeixo pas amb ell que es tracta d'un andrònim del 'tercer poble', com postula ell, *sinó que cal cercar el seu origen en el món cèltic*. El traductor de Dió Cassi a l'anglès, en una nota a peu de plana, ens fa avinent que "Γερμανία is Dio's word for the Roman province (or provinces) of Germany, Κελτική for Germany proper"¹⁵, una visió del món germànic per part del món antic que, molt possiblement, es fonamentava en la palesa influència cultural cèltica sobre la Germània.

Abans d'exposar amb més detall el que crec que és l'origen etimològic d'aquest andrònim, voldria exposar una hipòtesi sobre què era en realitat el nom del cabdill quersc. Com ja he dit, des del treball de l'Emil Hübner

15. Cf. Dió Cassi: *Dio's Roman History*. Volume VII. p. 39.

esmentat, hom dona per fet que el nom d'aquest personatge era *Gaius Iulius Arminius*. Per què, doncs, no apareix mai esmentat així? Per què apareix sempre esmentat només com a *Arminius*, a seques? Per a mi, l'explicació podria ésser més senzilla que no sembla. Si tenim en compte que, segons es desprèn de les paraules dels historiadors greco-romans, l'Armini havia d'agrair l'obtenció de la ciutadania romana al mateix emperador August i que hauria estat una manca de respecte i de lleialtat envers aquest emperador que l'honorat, en el moment d'adoptar la ciutadania romana hagués pres un altre nom que no fos el de l'emperador, per ventura no podem suposar que, després de la *clades variana* el mateix emperador que li havia concedit la ciutadania romana, o si es vol, el senat de Roma, el va desposseir d'aquesta ciutadania? La privació del dret de ciutadania i l'expulsió de l'ordre eqüestre, no haurien estat per ventura càstigs esperables per a un personatge que havia comès una traïció tan gran contra Roma? Jo postulo la hipòtesi que això va passar i que aquest és el motiu pel qual cap historiador, ni grec ni romà, associa el nom de l'Armini als noms Gai Juli que el lligaven o que l'haurien lligat a la dinastia regnant. Calia fer oblidar aquesta relació que tan ominosa havia resultat ésser, i la millor manera era privant el querusc d'aquests dos noms. Tot i que sóc conscient que mai no deixarà d'ésser una hipòtesi, afirmo, per tnat, que, si a les fonts clàssiques hom esmenta el cabdill querusc únicament amb el nom d'Armini, és perquè havia estat desposseït, després de la batalla de Teutoburg, dels noms Gai Juli.

Això mateix em porta a afirmar que, segons això, Arminius no era pas un cognomen ("l'armeni"), sinó el seu nom querusc llatinitzat.

Li podem trobar una explicació filològica? Sens dubte que sí.

Retinguem aquestes paraules d'en H. Beck:

Die namenkundliche Forschung ist in der Deutung des Nomen proprium *Arminius* (Var. *Armenius*) zu keiner einheitlichen Meinung gelangt. Es wird darin ein lateinischer Name, aber auch ein germanischer Name in latinisierter Form gesehen.

Zum lateinischen Namen hätte Arminius in der Zeit seines römischen Militärdienstes oder in seiner Eigenschaft als römischer Bürger kommen können. Die Frage wäre dann, ob Arminius als nomen gentile (des römischen Adelsgeschlechtes der Arminier) oder als cognomen (etwa der "Armenische") zu gelten hätte. Beide Meinungen wurden vertreten. Bedeutsamer wäre von

germanischer Sicht aus jedoch das Problem, welchen germanischen Namen dann der lateinische ersetzte. Hier führte die Beobachtung, dass bei den Cheruskerfürsten Namen mit anlautendem *Segi/Sigi-* beliebt waren, zur Annahme, auch der germanische Name des Arminius hätte mit *S* anlauten können. Als Möglichkeit wurde *Sigifrip-* erwogen (das sich dann in die Hypothese von der Identität des Sagenhelden → Sigfrid mit Arminius einfügte). Da jedoch die Namensalliteration selbst in der engeren Verwandtschaft des Arminius nicht ausnahmslos herrschte, kann das nur eine Vermutung sein¹⁶.

Podem trobar una explicació a aquest nom des de l'onomàstica i la filologia? Sens dubte que sí, sempre que estiguem disposats a admetre, com suposava en Kuhn i com han suposat d'altres erudits, que el nom no és pas germànic. Com exposaré adés, jo proposo que vegem en aquest nom un nom d'origen cèltic. Vegem-ho.

En Birkhan 1970:352 esmenta un nom gal *Ar-cunios* "el molt alt". Aquest andrònim és analitzat com a derivat d'un adjectiu cèltic **kuno-* "alt" i fóra una formació parasintètica¹⁷ en què aquest adjectiu apareix amb el prefix elatiu *ar[e]-* "molt" i ampliat amb el sufix *-jo-*¹⁸.

Si ara segmentem l'andrònim *Arminius* en els seus constituents immediats sebons el model d'aquest *Arcunios*, resulta una segmentació de l'andrònim en *Ar-min-jos* o *Ar-men-jos*¹⁹, que significaria o hauria significat "el molt *minos*" o "el molt *menos*". Pel que fa a la forma del lexema de base, hem de suposar que tant podem partir d'un **men* com d'un **min*.

Les tres formes del nom, Armīniūs, Armēñiūs/Ἀρμηνίος i Ἀρμίνιος es comporten, doncs, d'una manera molt semblant a les del nom del

16. H. Callies, H. Beck i H. Kuhn "Arminius". RGA I (1973), pp. 417-421.

17. Per formació parasintètica hom entén un derivat format alhora per un prefix i un sufix.

18. Cf. Hirt 1928:42.

19. Pel que fa a la variació *eli* del nom, valguin aquestes paraules: En història de les llengües germàniques, hi ha un fenomen, conegut amb el nom de *fractura de i i u*. En realitat, es tracta d'un fenomen metafònic pel qual *i i u* passen a *e i o* quan a la sil·laba següent hi ha una *a, e, o* i a l'inrevés, *e i o* passen a *i i u* quan a la sil·laba següent hi ha una *i, j, u, w*. A tall d'exemple: un protogermànic **esti* "és" passa, en el període denominat de la *e i la o*, a **istí*, i, en el període del germànic comú, a **isti / *ist*. Això vol dir que, si ens manquen elements de comparació, és impossible dilucidar si originàriament ens trobem davant una forma amb *-i-* o d'una amb *-e-*, i hem de postular una reconstrucció doble que inclogui totes dues vocals.

personatge, que apareix com a Segimerus/Sigimerus, Σεγιμήρος i Σηγίμερος²⁰.

Aquesta multiplicitat de formes es pot explicar adduint una inseguretat dels escriptors greco-llatins en la reproducció d'un so vocàlic que devia tenir, en querc, una qualitat diferent dels sons corresponents en grec i en llatí. A més a més, és possible que la inseguretat en la reproducció del vocalisme d'aquest andrònim també sigui un reflex del canvi vocàlic que s'estava produint en el germànic de l'època i que estava condicionat per una recció de la *i/e* per la vocal de la síl·laba posterior, és a dir, que els romans tant sentien a dir *Armenius* com *Arminius* en boca dels quercuscos o d'altres germanons²¹. En tot cas, sóc del parer que l'existència de totes aquestes formes paral·leles parla a favor de la hipòtesi que l'andrònim (originàriament) no era un nom llatí i, doncs, que ens trobem davant un nom adaptat al llatí i a la seva fonètica.

Si ens preguntem si en cèltic hi devia haver un adjectiu **min-o-s* o **men-o-s*, la resposta és que, molt versemblantment sí que hi va existir. Efectivament, en Pokorny 1959:726-729 ens aporta quatre (o cinc, segons com es miri) ²² arrels indoeuropees homòfones $\sqrt{*men-}$ amb nombrosos descendents a les llengües indoeuropees, entre elles, també les llengües cèltiques atestades històricament.

De totes les arrels homòfones presentades pel Pokorny, n'hi ha quatre que es presten com a font d'un hipotètic adjectiu cèltic **minos* / **menos*, i, per tant, com a font d'un adjectiu elatiu cèltic **ar-men-jos*. Vegem-les tot seguit:

1. $\sqrt{*men-}$ "hervorragen, emporragen" (sobresortir, despuntar, ressaltar). Un adjectiu cèltic **menos* estaria emparentat amb el llatí *minae* "merlets", *ē-min-ēre* "sobresortir, ressaltar" i *prae-min-ēre* "sobresortir, elevar-se".

20. Cf. Reichert 1987, sub vocibus *Arminius* i *Segimerus*.

21. Vaig encunyar aquest substantiu per traduir el llatí *germanus*, ja que una adaptació d'aquest mot llatí com a *germà* no és, per raons òbvies, pràctic.

22. Segons en Pokorny, l'arrel $\sqrt{*men-}$ en el significat "bleiben, stillstehen" ("quedar o estar aturat -ada") podria ésser un descabdellament semàntic de l'arrel $\sqrt{*men-}$ "denken, geistig erregt sein" ("pensar, estar mentalment animat o estimulat, estar ple d'exaltació espiritual").

Segons en Mann 1984, cols. 769-770, l'arrel $\sqrt{*men-}$ „thought, desire“, pot aparèixer com a **men-* i també com a **min-*. Ara bé, ell esmenta únicament una forma amb vocalisme *i* (**min-*) amb el significat "tip, point, top" (col. 770).

Dos descendents cèltics d'aquest adjectiu podrien ésser el bretó antic *menez* "puig, muntanya", el bretó antic *menn*²³, l'irlandès antic *menn* i *menann*²⁴. El primer d'aquests dos adjectius irlandesos, *menn*, també apareix en el compòsit (o derivat) *airmenn*²⁵ "molt eminent".

Un altre descendent d'aquest adjectiu cèltic també podria ésser l'andrònim cèltic (llatinitzat) *Minius* així com el ginecònim corresponent, *Minia*, ambdós esmentats pel Holder 1962²⁶.

Si acceptem que hi va haver un adjectiu cèltic **menos* "sobresortint, eminent" i que *Arminius* no és pas un antropònim d'origen germànic, sinó cèltic, el significat d'aquest nom és "el molt eminent, el molt excel·lent".

2. √**men-* "denken, geistig erregt sein" (pensar, estar mentalment animat o estimulat, ple d'exaltació espiritual). Si, emperò, establim un lligam entre l'adjectiu cèltic, postulat, **menos* o **minos* i el grec antic τὸ μένος "esperit, ànima; força vital; força, vigor; tremp; còlera", podríem atribuir a l'adjectiu cèltic el significat de *ardit* o *ple d'empenta* i interpretar *Arminius* com "el molt valent, el molt coratjós"²⁷.

A favor de la possible existència d'aquest adjectiu cèltic també hi parla l'existència de l'irlandès antic *menmnach* "spirited, bold, strong in courage" (CDIL M-102), un derivat de *menma* "spirit, courage, self-confidence" (CDIL M-101) que provindria d'un cèltic **meni-monos*.

3. A partir d'aquesta mateixa arrel √**men-* "pensar, estar mentalment animat o estimulat, estar ple d'exaltació espiritual" se'n desenvoluparen dos

23. Cf. Fleuriot 1964:251.

24. Cf. Fleuriot 1964:254; CDIL M-99 i M-103 "(of persons) conspicuous, remarkable, notable", fins i tot "powerful". El mot apareix en irlandès antic tant amb *-nn-* (*menn*) com amb *-n-* (*menann*). En Vendryes explica M-38: "l'origine même des adjectifs *menn* et *menann* est inconnue".

25. Cf. Vendryes 1959, M-38, sub voce *menn* "clair, evident". Fleuriot 1964:254 també esmenta aquest adjectiu *airmenn*, igual que CDIL A-229: *airmenn* "very clear".

26. Holder 1962, col. 596. A la columna 597, a més a més, s'hi dona entrada als compòsits *Mino-cannos* i *Mino-cynobelinus* que, al meu entendre, també donen suport a la postulació d'un adjectiu cèltic **minos* o, menys versemblantment, **minus*.

27. Recordi's el μένος ἀνδρῶν o el μένος Ἄρηος de l'Homer (Ilíada II:387 i XVIII:264) en referència a la fúria o l'ardor dels combatents durant la batalla.

significats secundaris: el significat de *delir-se* i el significat de *romandre*. Tots dos significats estan atestats en grec i en el territori cèltico-parlant.

Tenim el primer d'aquests significats en el grec antic *μενεαίνω* “desitjar vehementment, ansiar” i *μενοινάω* “id.” i en l'irlandès antic *míanaim*, *míanaid* “to desire, to long for”²⁸. Un adjectiu cèltic format a partir d'aquest significat hauria volgut dir “el molt desitjat”, possiblement en referència a un fill que hauria trigat en arribar²⁹.

En canvi, trobem el segon d'aquests significats d'una banda en el grec antic *μένω* “romandre”, *παρραμένω*, *παρμένω* “resistir, persistir en una cosa” i de l'altra en l'irlandès antic *ainmne* “patience”, *mennat* “a place of abode”³⁰, *bretó menel* “bleiben”³¹. L'interessant d'aquesta darrera possibilitat és que el grec coneixia l'adjectiu *παρμένιος* o *παρραμένιος* “constant, perseverant, fidel” i el macedoni l'andrònim *Παρμενίων*³² que, literalment, significava “el fidel, el lleial”. Un dels comandants del rei Filip II de Macedònia i dels eu fill Alexandre es deia precisament així, *Παρμενίων*, un personatge que va viure aproximadament entre el 400 i el 330 abans del Crist. Segons el meu parer, l'existència d'aquest nom propi *Παρμενίων* diu a favor d'una gran antiguitat de l'adjectiu deverbals *παρραμένιος*. En tot cas, aquest andrònim representa o podria representar un paral·lel exacte, en el món hel·lènic, del nom *Arminius*.

28. CDIL M-127. També CDIL M-126 *mian* “desire”.

29. Com a paral·lels a aquesta formació i significat es poden adduir els llatins *Desiderius* / *Desideria*, el greco-llatí *Erasmus* / Ἐρασμος o els francesos *Désiré* / *Désirée*.

30. En Vendryes 1959 A-37 enllaça *ainmne* amb el grec antic *μένω*. Pel que fa a *mennat*, cf. CDIL M-104, per bé que en Vendryes 1959 M-39 digui d'aquest mot que és “d'étymologie inconnue”.

31. Cf. en Hemon 1978⁶, M-559: *menel* “rester”.

32. Pape 1884:1138-1139 li dóna el significat de *Bleibtreu*. En Pape *ibid.* dóna entrada a diversos andrònims amb aquest mateix significat: *Παρμένιος*, *Παρμενίων*, *Παρμενᾶς*, *Παρμενίδης*, *Παρμένις* / *Παρμενίς*, *Παρμένων*.

Jacobitz/Seiler 1886^{3,5}, II:1340: *Παπα-μενίων* ‘bleibend, ausdauernd’.

Παρμενίων representa un adjectiu substantivat com a tema en *-n*, un tipus de formació de adjectiu que servia per a la personificació i individualització³³.

4. Arrel $\sqrt{*men-}$ “klein” (“petit”). Aquesta quarta possibilitat consistiria en veure en **-min-* un mot que estaria emparentat amb dos mots de l'irlandès antic que sovint són difícils de separar l'un de l'altre: irlandès antic *min* “fi, menut”³⁴ i irlandès antic *mín* “gentil”³⁵ que Pokorny 1959:728 fa remuntar a un cèltic **mēni-* “íd.”. Aquesta darrera possibilitat ens menaria, si la prenem en consideració, a no llegir *Armīñius*, sinó *Armīñius*, i fins i tot *Armēñius*, amb *ī* o *ē* llargues. El nom propi hauria significat tant com “el molt menut, el de constitució molt menuda”.

Tot el que he exposat adés ens obre noves perspectives en l'enjudiciament del nom del cabdill querusc.

Personalment, doncs, hi veig un nom cèltic, que podria haver estat un nom propi, paral·lel del macedoni Παρμενίων; en aquest cas, *Arminius* seria una simple llatinització del nom real d'aquest personatge històric.

Però si veiem en *Arminius* la llatinització d'un adjectiu elatiu cèltic (entrat en germànic), amb el significat ‘el molt august, der sehr erhabene’, aleshores *Arminius* no era pas el nom real d'aquest personatge, sinó un títol honorífic que hauria rebut en el moment que hom s'hi adreçava, amb un significat que ben bé podria haver estat idèntic, funcionalment, al nostre ‘altesa’. Personalment, crec que ens trobem davant aquesta possibilitat.

Això vol dir que els romans haurien confós el títol amb què hom s'adreçava entre els queruscos a l'Armini o el títol que li donaven llurs informadors amb el seu nom. Més endavant, quan ja se sabia que Arminius no era pas el seu nom, sinó un títol per adreçar-s'hi, els romans haurien continuat usant-lo, per múltiples raons sobre les quals només

33. Cf. Hirt 1927:188, amb exemples d'aquest tipus de conversió o pas d'adjectius a noms propis de paradigma en *-n*: στραβός / Στραβών; πλατύς / Πλάτων; rufus / Rufo; catus / Cato etc..

34. En Vendryes 1959 M-52: *min* ‘mince, menu’, opposé à *mor* ‘grand’ i M-53 *mín* ‘doux au toucher’ et, au figuré, ‘courtois, gentil’.

CDIL M-140: *min* ‘small, petty, minute’ i M-142 *mín* ‘smooth, soft, fine; (of persons) gentle, plàcid, courteous’

35. CDIL M-142 diu de *mín*, a més a més: “Frequent in composition, not always easily distinguishable from *min*, the sense ‘minute, fine’ of the latter passing into ‘smooth’, ‘exquisite’.

podem especular: per a mi, la més important d'elles seria que ja s'havia fixat el costum de designar-lo amb aquest nom i, per tant, un cop identificat amb aquest nom, resultava poc pràctic i incòmode designar-lo amb un altre nom.

La confusió del títol d'un príncep o cabdill estranger amb el seu nom s'ha donat amb una certa freqüència al llarg de la història. D'exemples del que dic en podem trobar arreu, així, al *Jökuls þáttr Búasonar* -i a moltes d'altres fonts literàries norrenes- regna sobre els turcs llur rei *Soldán* (entès com a nom propi). L'emperador bizantí Aleix I Comnè apareix a les fonts norrenes contemporànies com a *Kirjalax*. La primera part del nom és el vocatiu grec *κύριε* 'Senyor!', amb què hom s'hi adreçava.

Per a poder decidir amb absoluta certesa si Arminius és un nom propi o un títol (honorífic) apel·latiu, necessitaríem disposar de més informació sobre ell. Tanmateix, diu a favor de considerar-lo un títol apel·latiu honorífic els treballs produïts en el si de la filologia germànica (p.e., els treballs de l'Otto Höfler) que indiquen que, atesos els noms dels seus parents formats amb el substantiu Segi- 'batalla; victòria', el seu nom real ben bé podria haver estat *Seȝo-fræθuz, l'antecessor del català Sifre/Sifré i de l'alemany modern Sigfrid / Siegfried.

Conclusió

Considero que a les fonts greco-romanes no s'esmenta el mai el nom romà que el cabdill querusc va adoptar en rebre la ciutadania romana perquè més que possiblement degué ésser desproveït d'aquest nom pel senat romà després de la batalla de Teutoburg, la *clades variana*, en el moment de desproveir-lo també de la ciutadania romana. La privació del nom romà no només indicava que hom li havia llevat la seva ciutadania romana, sinó que també evitava mantenir-lo lligat, a través del nom, amb la dinastia júlia regnant.

Considero que el nom *Arminius* s'ha de veure com un nom, propi o comú, germànic-cèltic llatinitzat.

Finalment, proposo que s'hi vegi un títol apel·latiu, d'origen cèltic, equivalent funcional al nostre *altesa* que hauria estat originàriament malentès pels romans. Crec molt versemblant que ens trobem davant un cèltic *ar[a]-men-jos 'el molt excels, el molt august, el molt noble'. Els romans haurien confós l'apel·latiu amb el nom propi d'aquest personatge. El nom cèltic seria un testimoni més de la forta empremta cèltica en el germànic preliterari.

Bibliografia

- Beck Heinrich, i Horst Callies, i Hans Kuhn: "Arminius". Dins: RGA I (1973), pp. 417-421.
- Birkhan, Helmut: Germanen und Kelten bis zum Ausgang der Römerzeit – Der Aussagewert von Wörtern und Sachen für die frühesten keltisch-germanischen Kulturbeziehungen. Wien: Hermann Böhlau Nachf. / Kommissionsverlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1970 (ÖAW. Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte. Band Nr. 272.)
- [CDIL]. *Contributions to a Dictionary of the Irish Language*. Based mainly on Old and Middle Irish Materials. Dublin/London: Published by the Royal Irish Academy, 1913-1976.
- Dió Cassi: *Dio's Roman History in Nine Volumes*. Volume VI: Books LI-LV. Translated by Earnest Cary on the basis of the version of Herbert Baldwin Foster. Volume VII: Books LVI-LX. London: William Heinemann (ahora: Cambridge, Massachusetts at the Harvard University Press), 1968.
- Fleuriot, Léon: *Dictionnaire des Gloses en Vieux Breton*. Paris: Librairie C. Klincksieck, 1964 (Collection Linguistique. Vol. 62).
- Florus, Luci Anneu: *Gestes dels Romans*. Volum II. Text Revisat i traducció de Joaquim Icart. Barcelona: Bernat Metge, 1981 (Escriptors Llatins 214).
- Georges, Karl Ernst: *Ausführliches Lateinisch-Deutsches Handwörterbuch*. Aus den Quellen zusammengetragen und mit besonderer Bezugnahme auf Synonymik und Antiquitäten unter Berücksichtigung der besten Hilfsmittel ausgearbeitet von K.E. Georges. Erster Band, Teil 1 (A-C). Hannover/Leipzig: Hahnsche Buchhandlung, 1951 (Sonderausgabe für die Wissenschaftliche Buchgemeinschaft eV Tübingen).
- González Blanco, Antonino: "Emil Hübner y la historia de los siglos que hoy agrupamos bajo el marbete «antigüedad tardía»". En: *Antigüedad y Cristianismo* 27 (2010), pp. 529-537.
- Hemon, Roparz: *Nouveau Dictionnaire Breton-Français*. Brest: Al Liamm, 1978⁶.
- Hirt, Hermann: *Indogermanische Grammatik*. Teil IV: Doppelung, Zusammensetzung. Verbum. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1928 (Indogermanische Bibliothek. Erste

- Abteilung. Sammlung indogermanischer Lehr- und Handbücher. 1. Reihe: Grammatiken. Dreizehnter Band. IV. Teil). Esp. Pp. 42-44 i 64-66.
- Holder, Alfred: *Altceltischer Sprachschatz*. Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1962. (Reedició tipogràfica de l'edició 1896-1913).
- Hohl, Ernst: "Zur Lebensgeschichte des Siegers im Teutoburger Wald". Dins: *Historische Zeitschrift* 167,1 (1943) Pp. 457-475.
- Hübner, Emil: "Über den Namen Arminius". *Hermes* 10,4 (1876), 393-407.
- Jacobitz, Karl, i Ernst Eduard Seiler: *Griechisch-deutsches Wörterbuch zum Schul- und Privatgebrauch*. Zweite Abtheilung: Α-Ω. Leipzig: J.C. Hinrich'sche Buchhandlung, 1886^{3,5}
- Mann, Stuart E.: *An Indo-European Comparative Dictionary*. Hamburg: Helmut Buske Verlag, 1984.
- Morcillo Expósito: Guadalupe: "Caius Iulius Hyginus, mitógrafo". Dins: *Anuario de estudios filológicos* 26 (2003), pp. 267-277.
- Pape, Wilhelm: *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*. Zweite Hälfte: Α-Ω. Braunschweig: Druck und Verlag von Friedrich Vieweg und Sohn, 1884³ (Handwörterbuch der Griechischen Sprache in vier Bänden. Band Nr. 3).
- Pokorny, Julius: *Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch*. Bern/München: Francke, 1959.
- Reichert, Hermann: *Lexikon der altgermanischen Namen*. Teil 1: Text. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1987 (Thesaurus Palaeogermanicus. Band 1. ÖAdW. Schriftenreihe der Kommission für Altgermanistik).
- Suetoni: *Vides dels dotze Cèsars*. Volum IV. *Claudi*. Capítol I. Text revisat i traducció de Joquim Icart. Barcelona: FBM, 1969 (Escriptors Llatins172)
- Tàcit, P. C.: *Annals*. Volum I. Llibres I-II. Text revisat i traducció de Ferran Soldevila. Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1930 (Escriptors llatins. Vol. 47)
- Tàcit, P.C.: *De origine et situ Germanorum liber* ("Germania"). Traducció de Llorenç Riber. Dins: Tàcit: *Obres Menors*. Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1936 (Escriptors Llatins 17). Pàgs. 111-163.

Vel·lei Patercle: *Història Romana*. Traducció de Jaume Juan Castelló.
Barcelona: Bernat Metge, 2015 (Escriptors llatins. Vol. 410). Pàgs. 202-
203. Pàg. 203: domitor Germaniae.